

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.1.5>

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Пленюк Мар'яна Дмитрівна,
доктор юридичних наук, професор,
в.о. ученого секретаря
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України

У статті звернено увагу на те, що свого особливого значення договори купівлі-продажу набули за умов розвитку ринкових відносин. Серед найбільш розповсюджених: договір роздрібної купівлі-продажу, договори поставки, договір міни та ін. Саме завдяки договорам купівлі-продажу очевидною є динаміка переходу майна (товару) від одного учасника цивільних відносин до іншого. Зобов'язання із купівлі-продажу є найбільш застосовані у цивільному обороті. Звернено увагу, що за своєю правовою характеристикою договір купівлі-продажу є консенсуальним, двостороннім (взаємним), відплатним. Його мета полягає в оплатному відчуженні майна (товару) від однієї сторони та переданні його у власність іншій стороні.

Зроблено висновок, що на сучасному етапі оновлення цивільного законодавства характерним є пошук моделей правового регулювання договірних зобов'язань, в тому числі й купівлі-продажу. Вбачається корисним прийняття спільних європейських норм та принципів у сфері купівлі-продажу, що надасть можливість створення європейської соціальної моделі, яка позиціонуватиметься як ідеал справедливості, зокрема для забезпечення захисту споживачів та малого бізнесу в цілому.

Ключові слова: договір купівлі-продажу, торгово-грошові відносини, оплата передача майна, покупець, продавець, споживач.

Pleniuk Mariana. Purchase agreement in the conditions of civil legislation reform

The article draws attention to the fact that the contracts of sale have acquired their special significance in the context of market relations. Among the most common: retail sales contract, supply contracts, mine contract, etc. It is due to the contracts of sale that the dynamics of the transfer of property (goods) from one participant in civil relations to another is obvious. Purchase and sale obligations are the most widely used in civil turnover. It is noted that according to its legal characteristics, the contract of sale is consensual, bilateral (mutual), repayable. Its purpose is the paid alienation of property (goods) from one party and its transfer to the other party.

It is concluded that at the present stage of updating the civil legislation is characterized by the search for models of legal regulation of contractual obligations, including sales. It is considered useful to adopt common European norms and principles in the field of sales, which will provide an opportunity to create a European social model that will be positioned as an ideal of justice, in particular to ensure consumer protection and small business in general.

Key words: contract of sale, trade and monetary relations, paid transfer of property, buyer, seller, consumer.

Упродовж існування всього людства договір купівлі-продажу був і є основою торгового обігу. Договір купівлі-продажу є найефективнішою та найбільш універсальною формою опосередкування торгово-грошових відносин, а тому зацікавленість науковців щодо його аналізу, змісту, тлумачення основних функцій тощо не применшується.

Відомо, що свого особливого значення договори купівлі-продажу набули за умов розвитку ринкових відносин. Серед найбільш розповсюджених: договір роздрібної купівлі-продажу, договори поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, постачання енергетичними та іншими ресурсами через

приєднану мережу, договір міні та ін. Однак незважаючи на великий обсяг проведених наукових досліджень цих договорів їх проблематика залишається невичерпною та актуальною. Саме завдяки договорам купівлі-продажу очевидною є динаміка переходу майна (товару) від одного учасника цивільних відносин до іншого. Зобов'язання із купівлі-продажу є найбільш застосовані у цивільному обороті.

Відносини купівлі-продажу в широкому розумінні регулюються главою 54 ЦК України, Законом України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. (в редакції Закону від 1 грудня 2005 р.), а також іншими нормативними актами різної юридичної сили залежно від особливостей предмета договору, зокрема Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок», Земельним кодексом України, законом України «Про публічні закупівлі» та інші.

За своєю правовою характеристикою договір купівлі-продажу є консенсуальним, двостороннім (взаємним), відплатним. Його мета полягає у оплатному відчуженні майна (товару) від однієї сторони та передавання його у власність іншій стороні.

Зважаючи на те, що не усі учасники цивільних відносин можуть набувати майно (товар) на праві власності, серед таких майно державного чи комунального унітарного підприємства, що знаходиться відповідно у державній або комунальній власності (ст. 73 та ст. 78 ГК України) або відповідно до ст. 76 ГК України, майно казенного підприємства закріплюється за ним на праві оперативного управління, в правовій літературі пропонується доповнити дефініцію договору купівлі-продажу вказівкою на господарське чи оперативне управління [1, с. 203].

Однак сьогодні аналіз п'ятнадцятирічного досвіду застосування положень ЦК України та ГК України, а також наукових дискусій, що тривають фактично від самого початку роботи над проектом ЦК України, судової практики розгляду спорів дають підстави для висновку про наявність системних протиріч між положеннями зазна-

чених кодифікованих актів, зокрема не лише в частині зобов'язальних правовідносин, а й щодо набуття права власності тощо, які істотно перешкоджають економічному розвитку нашої держави, зокрема розвитку законодавства відповідно до положень Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу. Такий детальний аналіз викладено авторами у Віснику Національної академії правових наук України [2, с. 16].

Регулюванню майнових основ господарювання присвячено розділ III ГК України, який розпочинається главою 14 «Майно суб'єктів господарювання». В її основу покладено розуміння права власності, що закріплене у Книзі 3 «Право власності та інші речові права» ЦК України. Утім, як слушно зазначено, положення ст. 136 («Право господарського відання») і ст. 137 («Право оперативного управління») ГК України фактично віддзеркалюють регламентацію майнових відносин, яка була характерною для адміністративно-командної економіки, коли юридичній особі (як правило, державному або комунальному підприємству) майно передавалося не у власність, а на титулах, які являли собою його своєрідний замінник, ерзац. Юридична особа, якій майно надавалося на праві господарського відання або на праві оперативного управління, не могла вільно ним розпоряджатися або відповідати ним по своїх зобов'язаннях [2, с. 26].

У науковому коментарі до ГК України вказується, що «право господарського відання» є однією з правових форм реалізації права власності. Право господарського відання дуже схоже з правом власності, але його не можна ототожнювати з правом власності... право господарського відання – це право, яке залежить від права власності, є похідним від нього. Право господарського відання обмежено не тільки законом, але й приписами правовстановлюючих документів, які затверджує власник... [3].

Такий аналогічний підхід визначено і до права оперативного управління, яке

є похідним, вторинним правом. Воно є ще більш обмеженим ніж право господарського відання, наприклад, цілями діяльності суб'єкта цього права, завданнями власника, цільовим призначенням майна, що належить йому на праві оперативного управління, повноваженнями щодо розпорядження зазначеним майном [3].

Щодо сторін договору купівлі-продажу варто зазначити, що продавцем, відповідно до ст. 2 ЦК України може бути будь-який учасник цивільних відносин (ст. 2 ЦК України), який відчужує майно, що знаходиться у його власності. Як відомо, у окремих випадках законодавець до особи продавця ставить й додаткові вимоги. Так, зокрема у випадку роздрібної купівлі-продажу продавцем має бути учасник, що здійснює підприємницьку діяльність з продажу товарів (ст. 698 ЦК України). За деякими видами договорів продавець може мати й іншу назву: за договором поставки – постачальник (ст. 712 ЦК України); виробник сільськогосподарської продукції за договором контрактації сільськогосподарської продукції (ст. 713 ЦК) та ін. При цьому слід зазначити, що незалежно від назви учасника за договором, особи є продавцями, основна функція яких передати майно (товар) у власність іншій стороні (покупцеві).

Серед обов'язків, які лежать на продавцеві можна виокремити: а) обов'язок, який впливає з конструкції ст. 655 ЦК України, передання права власності на покупця; б) обов'язок передання покупцеві разом із товаром його приналежності та документи (наприклад, технічний паспорт, сертифікат тощо), що стосуються товару (ст. 662 ЦК України); в) обов'язок попередити покупця про всі права третіх осіб на товар, що продається (право наймача, право застави, право довічного користування тощо); г) обов'язок збереження до передання покупцеві продане майно (товар), не допускаючи його погіршення (ст. 667 ЦК України) та ін.

До покупця за договором купівлі-продажу законодавством не встановлено жодних обмежень, зокрема ними можуть

бути будь-які учасники цивільних відносин. Однак якщо покупцями є малолітні або неповнолітні особи, до них встановлені певні обмеження (ст. 31 ЦК України). Додатково зауважимо, що певні обмеження існують й для іноземних громадян. Так, відповідно до ст. 81 Земельного кодексу України, іноземці та особи без громадянства можуть набувати права власності на земельні ділянки лише несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності [4]. У деяких випадках, для отримання майна у власність слід дотримуватись певних дозвільних процедур (наприклад, в отриманні мисливської зброї, газового пістолета та ін.) [5].

Питання оплати покупцем майна безпосередньо пов'язане із встановленням ціни останнього. Так, згідно ст. 691 ЦК України покупець зобов'язаний оплатити товар за ціною, встановленою у договорі купівлі-продажу. Слід зазначити, що ціна, виходячи із змісту наведеного положення не є істотною умовою договору купівлі-продажу. Вважається, що якщо ціна у договорі не встановлена і не може бути визначена, виходячи з його умов, вона визначається, виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору. Додатково зазначимо про абсолютно інший підхід у ГК України, де ціна є істотною умовою і господарському договорі, в тому числі договору купівлі-продажу, що укладається у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності (ч. 3 ст. 180 ГК України та ч. 2 ст. 189 ГК України).

Предметом договору купівлі-продажу може бути товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому (ч. 1 ст. 656 ЦК). Слід зазначити, що на відміну від ст. 179 ЦК України та ст. 190 ЦК України, в яких міститься визначення «річ» та «майно», у ст. 656 ЦК

України поняття «товар», відсутнє. Його розуміння викладене у ст. 139 ГК України, де звернено увагу, що товарами у складі майна суб'єктів господарювання є: вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги. Однак відсутність такого розуміння зовсім не свідчить про обмеженість предмета у договорі купівлі-продажу. Вважається, що під поняттям товару як предмета договору купівлі-продажу слід розуміти як річ, сукупність речей, так і майно, майнові права. Положення ст. 656 ЦК України не обмежують предмет договору купівлі-продажу лише товаром, що є в наявності у продавця. Правовий режим предмета стосуватиметься й товару, що буде створений (придбаний, набутий) в майбутньому.

До наведеного вище зазначимо, що не увесь товар (майно тощо) може бути об'єктом договору купівлі-продажу. Законом встановлено й певні обмеження щодо нього. Так, зокрема, не можуть перебувати у приватній власності, а відтак не можуть бути предметом договору купівлі-продажу об'єкти права виключної власності народу України, до яких належать земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони (ст. 13 Конституції України) [6].

Окрім цього, зазначимо, що майнові права, про які йдеться у ч. 2 ст. 656 ЦК України, з одного боку, відповідають принципу свободи договору купівлі-продажу, а з іншого, породжують певну низку незгодженостей. Так, наприклад, відповідно до п. 2 до ст. 190 ЦК України майнові права вважаються речовими правами, які за своєю правовою природою визначаються неспожитою річчю. Однак, в правовій доктрині стверджується, що до майнових прав слід відносити й зобов'язальні, корпоративні, виключні права. На думку Р.А. Майданіка, майнові правовідносини являють собою майнову частину цивільних правовідносин, об'єкт яких становлять конкретні речі (речові права) та окремі майнові права (зобов'язальні, корпоративні, майнові права інтелектуальної власності)

[7, с. 180]. В свою чергу, О.А. Халабуденко вважає, що приналежність матеріальних благ приватній особі у вигляді сукупності належних певним фізичним і юридичним особам майнових прав та обов'язків (піддаються оцінці в грошовому вираженні), що може розглядатися як сума активних і пасивних цінностей, тісно пов'язаних між собою слід розуміти майном [8, с. 34]. Ми ж підтримуємо позицію, що речові права, які тісно пов'язані з річчю, в свою чергу, корпоративні – з цінними паперами, не можуть бути предметом договору купівлі-продажу, адже такі права переходять виключно у зв'язку з переходом вказаних об'єктів. Тому доходимо висновку, що предметом договору купівлі-продажу можуть бути лише зобов'язальні та виключні майнові права. Окрім наведеного, звертаємо увагу, що оскільки предметом договору купівлі-продажу є майнові права, а не обов'язки, при цьому сам договір вважається взаємним (синалагматичним) уступка майнових права, які ґрунтуються на взаємному договорі, є можливою тільки у разі, коли продавець виконав усі покладені на нього обов'язки, а також зобов'язання, що виникають із заподіяння шкоди, авторські права [9, с. 16]. В односторонніх договорах така умова відсутня.

Враховуючи те, що в доктрині приватного права об'єкти цивільного права поділяють на існуючі та майбутні, в практиці ЄСПЛ виокремився ще один вид майна – законні (правомірні, легітимні) очікування. Такий підхід зовсім не характерний для українського законодавства однак, як слушно зазначає А.С. Сліпченко, євроінтеграція України вимагатиме від українських судів використання терміну «майно» і в контексті практики ЄСПЛ, в тому числі й аналоги такому виду майна, як правові очікування [10, с. 277–282].

Частиною 4 ст. 656 ЦК України встановлено, що правовий режим загальних положень договору купівлі-продажу поширюється й у випадках укладення договору купівлі-продажу на аукціонах, біржах, конкурсах, публічних торгах, купівлі-продажу валютних цінностей та цінних паперів

тощо. У кожного із наведених видів особливості щодо укладення договорів купівлі-продажу передбаченні спеціальним законодавством. Так, наприклад, до істотних особливостей договору купівлі-продажу на біржі, відповідно до Закону України «Про товарну біржу» [11] відносять насамперед те, що договір купівлі-продажу може укладатися лише членами біржі та підлягає обов'язковій реєстрації не пізніше наступного за укладенням договору дня. Певна специфіка укладення договору купівлі-продажу прослідковується й щодо укладення таких договорів на аукціонах, відповідно до Положення про функціонування фондових бірж, затверджене рішенням НКЦПФР від 22 листопада 2012 р. № 1688) [12], а також в Законі України «Про публічні закупівлі» [13], Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» [14] та ін.

Зважаючи на те, що сучасний технічний прогрес зумовлює появу все нових різновидів договору купівлі-продажу товарів особливості їх укладення також можуть бути передбачені у спеціальному законодавстві. Серед таких, наприклад, дистанційний договір роздрібної купівлі-продажу товарів. Так, на думку А.О. Паєнок, дистанційний договір купівлі-продажу товарів укладають на підставі ознайомлення покупця з описом характеристик товару, розміщеним у буклеті, каталозі чи трансльованим у мережах зв'язку, або іншими способами, що унеможливають безпосереднє випробування покупцем функціональних властивостей товару чи його зразка перед укладенням договору, а укладення договору відбувається з використанням засобів дистанційного зв'язку (телефон, радіо, телебачення, Інтернет тощо) за одночасної фізичної відсутності сторін у їх місцезнаходженні один щодо одного [15, с. 26]. На нашу думку, наведений різновид договору купівлі-продажу в сучасних умовах покликаний якнайповніше задовольняти потреба суспільства в якісних та насамперед безпечних для здоров'я та життя умовах. Дистанційний договір купівлі-продажу, як і будь які інші договори купівлі-

продажу, виступає фінальною правовою формою торгового обслуговування населення, забезпечуючи потрапляння товарів для споживання та інших потреб учасників цивільних відносин.

Предмет договору купівлі-продажу характеризується певними якісними та кількісними показниками, показниками щодо асортименту, комплектності, упакування тощо. Такі показники безумовно належать до умов договору купівлі-продажу, які можуть, за бажанням сторін, набувати характеру істотних умов цього договору.

Так, за ст. 669–670 ЦК України продавець повинен передати покупцеві товар у кількості, що встановлена договором купівлі-продажу. Кількість товару, який продається, встановлюється у договорі купівлі-продажу у відповідних одиницях виміру або грошовому вимірі. У разі передачі продавцем меншої кількості товару, ніж це встановлено у договорі, покупець має право вимагати передання кількості товару, якої не вистачає, або відмовитися від переданого товару та його оплати. У разі, якщо товар оплачений – вимагати повернення сплаченої грошової суми.

Продавець передає майно (товар) покупцеві. Так, згідно ст. 662 ЦК України продавець повинен одночасно з товаром передати покупцеві його приналежності та документи (сертифікат якості, технічний паспорт тощо), які стосуються товару та підлягають переданню разом із товаром відповідно до договору або актів цивільного законодавства. Відповідно до ст. 664 ЦК України моментом виконання обов'язку продавця передати товар вважається: а) вручення товару покупцеві, якщо договором встановлений обов'язок продавця доставити товар; б) надання товару в розпорядження покупця, якщо товар має бути переданий покупцеві за місцезнаходженням товару. Договором купівлі-продажу може бути встановлений і інший момент виконання продавцем обов'язку передати товар.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

корпоративних договорів» [16] було внесено зміни до ЦК України, зокрема поміщено ст. 658¹ відповідно до якої, сторони договору купівлі-продажу можуть домовитися, що одна сторона придбає в іншій право розірвати цей договір в односторонньому порядку. Договір купівлі-продажу є розірваним, якщо сторона, яка набула відповідно до частини першої цієї статті право розірвати договір, протягом визначеного строку не заявить вимогу про виконання договору. Сторони можуть обумовити розірвання договору купівлі-продажу вчиненням цією стороною певних дій або настання певних обставин протягом визначеного строку або у визначений час.

Положення ст. 658¹ ЦК України, які є новими у канві цивільного законодавства вносять певний дисонанс, адже надають підстави для дещо іншої інтерпретації конструкції одностороннього розірвання договору, зокрема в позасудовому порядку. Так, наприклад, враховуючи те, що правова операція з придбання права власності підлягає оподаткуванню податком на додаткову вартість на підставі пп. «а» п. 14.1.185 Податкового кодексу України, такий податок має накладатися і на оплатність придбання права на розірвання договору купівлі-продажу. Окрім цього, угода, яка укладається на придбання права на одностороннє розірвання договору може вважатися окремим договором купівлі-продажу, якому мають бути притаманні консенсуальність, двосторонність, оплатність, строковість тощо. В свою чергу, об'єктом такого договору виступатиме право купівлі-продажу відповідного права.

У свою чергу, ч. 3 ст. 651 ЦК України передбачено, що в разі односторонньої відмови від договору договір є розірваним з моменту здійснення відповідного акту волевиявлення управленою стороною. Відповідно до ч. 2 ст. 658¹ ЦК України встановлює, що сторона, яка придбала право на одностороннє розірвання договору, має право заявити вимогу про його виконання, що виключає припинення відповідного договору купівлі-продажу. Від-

так, одностороннє розірвання договору має місце у момент, визначений договором про придбання права на одностороннє розірвання договору купівлі-продажу, за умови нез'явлення управленою стороною про виконання договору купівлі-продажу [1].

Враховуючи те, що правові наслідки розірвання договорів на підставі придбання права на одностороннє розірвання договору стороною передбачені у ст. 653 ЦК України зазначимо, що зобов'язання сторін первісного договору купівлі-продажу припиняються не з моменту досягнення домовленості між сторонами, а з моменту спливу строку (терміну), встановленого у договорі про придбання права на одностороннє розірвання договору, якщо управнена сторона не заявить про його виконання.

Договір на придбання права на одностороннє розірвання договору повинен укладатися у тій самій формі, в якій укладено первісний договір купівлі-продажу, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із звичаїв ділового обороту (ст. 654 ЦК). Законодавством допускається можливість передбачити у первісному договорі положення про придбання права на одностороннє розірвання договору, а також укласти іншу додаткову угоду про це.

Слід зазначити, що оскільки у ст. 658¹ ЦК України не йдеться про порушення зобов'язання, то до неї не застосовуються положення про односторонню відмову від зобов'язання, відповідно до ст. 611 ЦК України.

Враховуючи те, що передача майна у власність означає, що покупець, набуваючи у приватну власність певне майно, вільно володіє, користується та розпоряджається ним слід зазначити, що у разі вилучення за рішенням суду товару у покупця на користь третьої особи на підставах, що виникли до продажу товару, продавець має відшкодувати покупцеві завдані збитки, якщо покупець не знав або не міг знати про наявність цих підстав (ст. 661 ЦК України).

Порядок укладення договору купівлі-продажу також залежить від різновиду цього договору. За загальним правилом договір купівлі-продажу вважається укладеним, коли між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди зі всіх істотних умов (ст. 638 ЦК). Особливості передбачені договором роздрібної купівлі-продажу, зокрема з використанням автоматів продажу товарів, передбачено ч. 2 ст. 703 ЦК України та є укладеним з моменту вчинення покупцем дій, необхідних для одержання товару. З огляду на наведене, договір купівлі-продажу може бути як реальним (продавець передає, а покупець зобов'язується прийняти товар), так і консенсуальним (продавець зобов'язується передати, а покупець прийняти майно).

Враховуючи вищенаведені істотні та особливі умови договору купівлі-продажу зазначимо й про можливість існування випадкової умови, зокрема умови страхування товару. Так, відповідно до ст. 696 ЦК України договором може бути встановлений обов'язок продавця або покупця страхувати товар. Якщо сторона, яка зобов'язана страхувати товар, не застрахувала його, друга сторона має право застрахувати товар і вимагати відшкодування витрат на страхування або відмовитися від договору. Вибір сторони, на яку покладено обов'язок страхування товару, може залежати від того, як у договорі сформульовано положення щодо передавання товару покупцеві (ст. 663–664 ЦК), а також переходу ризику, пов'язаного із проданим товаром (ст. 668 ЦК). Так, наприклад, у сфері міжнародної торгівлі, зокрема Правила ІНКОТЕРМС передбачають два види страхування, зокрема вартість, страхування та фрахт, а також перевезення та страхування оплачено до...

. Відповідно до цих правил, продавець зобов'язаний за власний рахунок застрахувати вантаж відповідно до договору купівлі-продажу на умовах надання права покупцю або іншій особі, яка володіє страховим інтересом щодо товару, заявляти вимоги безпосередньо дол. Страховика, а також забезпечити покупця страховим полісом або іншим доказом страхового покриття витрат.

Другій стороні за договором купівлі-продажу законодавець також надає можливість самостійного вчинення дій, які зобов'язана була вчинити інша сторона, з вимогою відшкодування усіх витрат, пов'язаних із проведенням страхування товару. Враховуються й випадки, коли зобов'язана сторона здійснила страхування, однак із певними порушеннями вимог, визначених у договорі купівлі-продажу, зокрема страхування здійснювалось на меншу суму, або без урахування певних ризиків тощо. Друга сторона договору купівлі-продажу має право укласти додаткові договори страхування або взагалі відмовитися від договору.

Підсумовуючи, варто зазначити, що на сучасному етапі характерним є пошук моделей правового регулювання договірних зобов'язань, в тому числі й купівлі-продажу. Враховуючи значущість результатів роботи експертної групи, створеної для рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, вбачаємо корисним вивчення у майбутньому з метою аналізу та дослідження можливостей використання для правового регулювання відносин купівлі-продажу, зокрема й прийняття спільних європейських норм та принципів, що надасть можливість створення європейської соціальної моделі, яка позиціонуватиметься як ідеал справедливості, зокрема для забезпечення захисту споживачів та малого бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 6-те вид., перероб. і допов. / за заг. ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця, Київ: Юрінком Інтер, 2019. Т. II. 1048 с.
2. Кузнецова Н.С., Кот О.О., Гриняк А.Б., Пленюк М. Д. Скасування Господарського кодексу України: потенційні наслідки та необхідні передумови. *Вісник Національної академії правових наук України* / редкол.: В. Тацій та ін. Харків : Право, 2020. Т. 27, № 1. С. 100–131.

3. Науково практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. В.С. Щербини, Н.Б. Пацурії. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 816 с.
4. Земельний кодекс України. *Відомості Верховної ради України (ВВР)*, 2002, № 3–4, ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 17.07.2020 р.).
5. Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна (Додаток № 2 до Постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1992 р. № 2471-XII).
6. Повний перелік видів майна, що не можуть перебувати у власності громадян тощо наданий у Постанові Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1992 року № 2471-XII.
7. Майданик Р.А. Розвиток приватного права України: монографія. Київ : Алерта, 2016. 226 с.
8. Халабуденко О. А. Имущественные права. Книга 1. Вещное право. Междун. Независимый ун-т Молдовы, 2011. 305 с.
9. Цивільне право України. Кн. 2. Київ, 1999. 384 с.
10. Сліпченко А.С. Питання визначення поняття «майно». Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. Учасників наук.-прак. конф., присвяч. 95-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (Харків, 22 травня 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. Орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС; Право, 2020. 400 с.
11. Закон України «Про товарну біржу». *Відомості Верховної ради України (ВВР)*, 1992, № 10, ст. 139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text> (дата звернення: 17.07.2020 р.).
12. Про затвердження Положення про функціонування фондових бірж. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2082-12#Text> (дата звернення: 16.07.2020 р.).
13. Закон України «Про публічні закупівлі». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2016, № 9, ст. 89 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 15.06.2020 р.).
14. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2006, № 31. Ст. 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення: 16.07.2020 р.).
15. Поєнок А.О. Договір роздрібної купівлі-продажу товарів за законодавством України. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 210 с.
16. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1984-19#Text> (дата звернення: 17.07.2020 р.).